

BÖLÜM 24

1-MARDİN'DE TÜRK KARAKOYUNLULAR DÖNEMİ

Bu bölüm, Karakoyunlu Devleti'nin kim olduğu, kuruluşu, coğrafi yayılımı ve siyasi mücadelesi ile Mardin üzerindeki etkileri detaylandırılmaktadır. Ayrıca, Karakoyunlu döneminde Mardin'in yönetimi ve bu hanedanın önemli hükümdarlarından **Cihan Şah'ın** kültürel ve edebi kişiliği de ele alınmaktadır.

1-Karakoyunlular Kimdir?

Karakoyunlular, Doğu Anadolu, Güney Kafkasya, Azerbaycan ve Kuzey Irak topraklarında egemenlik sürmüş, **Oğuz Türkleri** tarafından kurulmuş bir devlettir. Alevi inançlı Oğuz Türkmen asıllı kavimler ittifakıdır. Karakoyunlu ulusunu meydana getiren unsurlar arasında **Sa'adlu, Baharlu, Duharlu, Karamanlu, Alpavut, Cakırlu, Ayınlı, Bayramlı, Ağaçeri, Döğər ve Hacılı** gibi oymaklar bulunmaktadır. Bayraklarında açıklanan damga, Eski Sakalardan bu yana Hunların, Memlükülüler'in, Selçuklular'ın, Moğol-Tatarların kullandığı “Ejderha yüreği” veya “Yaşam Çiçeği” damgası vardı.

Karakoyunlu boyu, 1284-1292 yılları arasında Türkistan'dan Fırat ve Dicle Nehirlerinin yukarı vadilerine yerleşmiştir. Konar-göçer bir Türkmen aşireti olan Karakoyunlular, yazı Aladağ yaylalarında, kış aylarını ise Diyarbakır ve Fırat civarında geçirirlerdi.

Kösedağ Savaşı'ndan (1243) sonra Anadolu'ya egemen olmaya başlayan İlhanlılar'ın etkisinin azalmaya başladığı dönemlerde Karakoyunlu boyu, en büyük ve nüfuslu kollarından **Baharlu kolu reisi Bayram Hoca**, Celayiriler'e bağlı kalarak yöresel yönetimini kurmuştu. Kardeşi Murad Hoca ise Celayiriler'in Musul Valisi'ydi. 1365'ten 1382'ye dek adı geçen bu devlete tabi oldular.

Bayram Hoca'nın 1382 yılında ölümü üzerine yerine oğlu ya da kardeşinin oğlu olan **Kara Muhammed** aşiretin başına geçti. 1387 yılında Tebriz'i ele geçirmiş ancak burayı Timur'a terk etmek zorunda kaldıysa da, ikinci defa burayı ele

geçirdikten sonra Berkuk adına hutbe okutarak Timur'a karşı Memlûkler'e itaat ettiğini göstermiştir.

Daha sonra **Kara Yusuf** Tebriz'i merkez yaparak oğlu Pir Budak ile birlikte hükümdarlığını ilan etti. Kara Yusuf'un oğluyla hükümdarlığını ilan etmesi Celayiriler ile arasının bozulmasına sebep olmuş ve 1410 yılında bir yaylak anlaşmazlığı nedeniyle aralarında savaş başlamıştır.

Karakoyunlular, Timur İmparatorluğu'nu kargaşadan çıkararak yeniden toparlamayı başaran **Şahruh** tarafından 1420'de tekrar yenilgiye uğratıldıysa da, Şahruh'un dönüşünden sonra Karakoyunlu hâkimi **Kara İskender** tekrar güçlenmiş ve Akkoyunlu Hâkimi **Kara Yülük Osman Bey**'i yenerek Doğu Anadolu'nun hâkimiyetini tamamen elde etmişti.

Karakoyunlu Kara Yusuf'un, Timur'un önünden kaçarak Osmanlı İmparatorluğu'nun dördüncü padişahı Yıldırım Beyazıt'a sığınması, Yıldırım ile Timur arasında 1402'de meydana gelen Ankara Savaşı'na sebep oldu.¹

Karakoyunlular “Beylik” değildir. Merhum Yılmaz ÖZTUNA: “Karakoyunlular 15. Asırda 3 milyon km² topraklara hükmeden Türk İmparatorluğudur,” derken, Karakoyunlu tarihini ilk defa yazan merhum Faruk SÜMER de: “Van/ Erciş merkez olmak üzere bütün İran, Irak, Azerbaycan, Kafkaslar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu yöneten Türk İmparatorluğudur,” demektedirler.

2-Mardin M.S. 1409-1432: Karakoyunluların Mardin Yönetimi

Mardin'de M.S. 1409-1432 yılları arasında Karakoyunluların yönetimi altında, **Kara Yusuf'un nökeri (askeri komutanlarından) Tanrıvermiş** dönemi yaşanmıştır. Kara Yusuf'a damat olan son Artuklu Sultanı Melik Salih'in Musul'da kayınpederi tarafından zehirlenerek öldürülmesinden sonra, nökeri Tanrıvermiş Mardin'i yönetmiştir. Mardin'deki Cami Kebir'in doğu giriş kapısında kitabesi bulunan isim bu zata aittir.²

XV. yüzyılın ilk yarısına rastlayan bu dönem, Mardin'de Karakoyunlu ve Akkoyunlu mücadelelerine sahne olan bir sahadır. Bu mücadelelerden biri, 1421 Nisan ayında Nusaybin yakınlarındaki Şeyh-kendi mevkiinde olmuş; Kara Yusuf Bey'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu **İskender** (1420-1439), Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey'i mağlup etmiştir.³

Mardin'de Karakoyunlu hâkimiyeti 1432 yılına kadar sürmüş ve bu tarihte Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey şehri, Karakoyunluların burada muhafız

olarak bıraktıkları **Emir Nasır’dan** almıştır.⁴ Son Karakoyunlu valisi Emir Nasır’ın Osmanlı hükümdarı II. Murad nezdindeki teşebbüsleri, Akkoyunlu istilasını durdurmaya yetmemiştir.⁵

Mardin Akkoyunluların eline geçtikten sonra da, bu defa Karakoyunluların Mardin’i tekrar ele geçirmeye teşebbüs ettikleri, hatta Mardin doğumlu Karakoyunlu Hükümdarı **Cihan Şah** zamanında kumandanlarından Rüstem Tarhan’ın Mardin havalisini yağma ettikten başka, 1451’de şehri işgal ettiği, fakat kaleyi düşüremediği bilinmektedir.⁶

Karakoyunluların hâkimiyet dönemi, taht kavgalarının üst düzeyde olması nedeniyle bu hanedanın Mardin’de ancak yirmi üç yıl hüküm sürmesi ile son bulmuştur.

3-Mardin Doğumlu Karakoyunlu Cihan Şah

Karakoyunlu Devleti’nin hükümdarı kabul edilen **Cihan Şah**, “**Hakîkî**” mahlasıyla şiirler söyleyerek sanatçı Türk sultanları arasındaki yerini almıştır. Dr. Muhsin Macit tarafından “**Karakoyunlu Hükümdarı Cihan Şah ve Türkçe Şiirleri**” adlı bir eser yayımlandı. Macit’in bu eseri, Cihan Şah hakkında yapılan ilk monografidir.

Karakoyunlular hakkında çok az kaynak bulunmasına rağmen Macit, Hakîkî’nin (Cihan Şah mahlası) dünya görüşü ve estetiğinin oluşmasında etkili olan dinî mistik oluşumları konunun sınırları içerisinde tasvir etmeye çalışmış, sanat hayatı açısından dönemin genel çerçevesini çizdikten sonra bu çerçevede Cihan Şah’ın yerini belirtmeye gayret etmiştir. Ardından Cihan Şah’ın Hakîkî mahlasıyla yazdığı şiirlerini ihtiva eden divanın İstanbul ve Londra nüshalarını karşılaştırmak suretiyle şairin Türkçe şiirlerinin tenkitli metnini ortaya koymuştur. Yazar, önsözde Cihan Şah’ın şiirleri üzerinde iki sebepten dolayı çalıştığını söylüyor. Birincisi; İranlı ünlü şair Abdurrahman Cami’nin Hakîkî hakkındaki takdir ifadeleridir. İkincisi ise yazarın ikamet ettiği Van ve civarının Karakoyunlu sülalesinin tarih sahnesine çıktığı yer olmasıyla ilgilidir.⁷

Kaliteli bir kağıda basılan bu eser, giriş kısmı hariç, iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde, Karakoyunluların kültür ve sanat hayatına dair detaylı bilgiler verilmediğini vurgulayan Macit, bu Türk devletinin sanat hayatını kısaca özetler. Macit’e göre Karakoyunlu hükümdarları kültür ve sanata değer vermiş, ilim ve sanat erbabını himaye etmişlerdir. Karakoyunlu ve Akkoyunlulardan günümüze az sayıda eser kalmıştır. Bu dönemden günümüze

ulaşan en önemli eser Van-Erciş'teki **Kadem Paşa Hatun Kümbeti**'dir. Aynı şekilde nakış ve cilt sanatı da gelişmiş, Akkoyunlularda yüksek bir özgünlük düzeyine ulaşmıştır. Karakoyunlulardan bize ulaşan şiir sanatıyla alakalı eserlerin az olduğunu belirten Macit, bu hanedan içinde eseriyle günümüze kadar ulaşan tek ismin Cihan Şah olduğunu söyler.

Cihan Şah, Hakîkî mahlasıyla yazdığı Türkçe ve Farsça şiirlerini bir divanda toplamıştır. Karakoyunlu sülalesinde Cihan Şah'dan başka İskender'in iki kızının, Arâyiş ve Şah Saray'ının da şair olduğunu Muhsin Macit ifade etmektedir. O dönemdeki siyasi mücadelelere rağmen Herat ile Tebriz arasındaki kültürel ilişkiler devam etmiştir.

Karakoyunlu sultanlarının, âlim ve sanatkârları koruması, onların, siyasi iktidarlarını, himaye ettikleri sanatkârların eserleriyle pekiştirme geleneğini devam ettirdiklerini gösterir. Yazarın dikkat çektiği diğer bir husus, göçebe Türkmenler'in Karakoyunlu idarecileriyle Fars kökenli elit sanatkâr zümresi arasındaki ilişkilerin dönemin edebiyatındaki Fars etkisini izah etmek açısından önemli olmasıdır.

Muhsin Macit, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Osmanlı devlet adamlarının siyasi bir tehdit oluşturmamak şartıyla tasavvufî muhitlerle kurdukları ilişkilerin Herat-Tebriz-İstanbul hattında Türk kültür ve edebiyatının gelişmesinde etkili olduğunu savunur. O halde bu geniş coğrafyada faaliyet gösteren **Hurûfiler**, mistik tecrübeleriyle diğer sanatları olduğu gibi şiiri de derinden etkilemişlerdir.

Anadolu'dan bu muhitlere giden sûfî öğretinin kurallarını öğrenenlerin propagandaları, Anadolu ve Rumeli'de yetişen pek çok şairin şiirine tesir etmiştir. Macit, XVI. asırda bilhassa İran coğrafyasından Anadolu'ya göçler olduğu gibi merkezi otoritenin sarsıldığı dönemlerde de Anadolu'dan Akkoyunlu ve Safevî merkezine doğru bir akışın olduğuna dikkat çeker. Bu sayede Osmanlı, Karakoyunlu veya Akkoyunlu devletlerinde himaye gören sanatkârlar yakın çevrelerini etkileyerek dönemlerinin anlayışlarına uygun üsluplar geliştirebilmişlerdir. "Cihan Şah Kimdir?" başlıklı birinci bölümde, Cihan Şah'ın siyasi hayatı hakkında kısa bilgiler verildikten sonra onun dinî hayatı hakkındaki çeşitli rivayetlere yer verilir. Macit, XV. yüzyılda Türkmenler arasında Sünni-Şii ayrımının çok net yapılmadığını ve dolayısıyla ünlü edebiyat tarihçisi Fuat Köprülü'nün Cihan Şah'ın Türkçe şiir yazmış olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurarak onu müfrit bir Şii olarak nitelendirmesine karşı çıkar. Cihan Şah'ın muhitinde bulunan sûfilerden bazılarının Şii temayüllü, bazılarının da Sünni temayüllü olması, onun Sünni-Şii ayrımı yapmadan bütün

mutasavvıflarla iyi ilişkiler kurmak istediğini gösterir. Keza Karakoyunlu paralarında ilk dört halifenin adları ve Kelime-i Tevhid yazıldığı halde Cihan Şah'ın kardeşi İspend'in Bağdat hâkimliği sırasında "Oniki İmam" adına hutbe okutup para bastırması hanedan mensuplarının şahsi davranışlarında tutarlı olmadıklarının delilidir.

Buna benzer olarak Cihan Şah'ın Şii Safevi Tekkesinin Şeyhi Cüneyd'i, etrafında toplanan müritlerin çokluğundan rahatsızlık duyarak, Erdebil Tekkesi'nden uzaklaştırması onun siyasi duruma göre hareket ettiğini göstermektedir.

Macit, bütün bunlardan Cihan Şah'ın fıkıh ve kelim gibi İslâmî ilimlerden ziyade tasavvufun göçebe ruhuna uygun, gaza ruhunu kanatlandıran terbiyesinden geçmiş bir yorumu benimsediği sonucunu çıkarır. Bugüne değin Cihan Şah'ın hurûfliğe meyli ve buna bağlı olarak şairliği üzerinde pek fazla durulmamıştır. Fakat bazı kaynaklar onun hurûfî olduğunu, bazıları da hurûfîleri Tebriz'den toplatarak öldürmesine dayanarak Cihan Şah'ın İslâmiyet'e hizmet ettiğini söylerler. Macit, Cihan Şah'ın Hurûfîlerin piri sayılan Fazlullah Hurûfî'nin kızı tarafından çıkarılan isyanı bastırdığını, Hurûfîlerin tarihinde en büyük katliamı yaptığını ancak onun Seyyid Nesimi'nin şiirleri vasıtasıyla hurûfliği benimsediğini belirtir.

Cihan Şah'ın mahlas olarak kullandığı "**Hakîkî**" kelimesi, sûfî geleneğindeki dört kapıdan üçüncüsünü teşkil eden hakikat kavramıyla aynı köktendir. Şiirlerinde "deriş" ve "ehl-i tarik" olduğunu söyleyen, kendisini mürit ve geda olarak takdim eden Cihan Şah'ın şiirlerinde fazl, fazl-ı hak, fazl-ı ilah ve cavidan kelimelerinden hareketle Fazlullah Hurûfî ve onun en önemli eseri olan **Câvidânnâme**'yi tanıdığını söylemek mümkündür.²⁰

20 Bölüm kaynakları : [1] Yurttaşer, Şekip. *Artuklu Yayınları Batık Hazine "Mardin Halk Kültürü"*. ISBN 978-605-9827-21-8, s. 23. [2] Göynüç, Nejat. *XIV. Yüzyılda Mardin Sancağı*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIV. Dizi, s. 13. [3] Göynüç, Nejat. *XIV. Yüzyılda Mardin Sancağı*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIV. Dizi, s. 13. [4] Göynüç, Nejat. *XIV. Yüzyılda Mardin Sancağı*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIV. Dizi, s. 13. [5] Göynüç, Nejat. *XIV. Yüzyılda Mardin Sancağı*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIV. Dizi, s. 13. [6] Göynüç, Nejat. *XIV. Yüzyılda Mardin Sancağı*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIV. Dizi, s. 13. [7] Macit, Muhsin. *Karakoyunlu Hükümdarı Cihanşah ve Türkçe Şiirleri*. Grafikler Yayınları, Ankara 2002, 210 s.